

İngiltere'deki Kraliyet Ulusal Körler Enstitüsü'nün (RNIB) Çalışmaları ve Ülkemiz İçin Öneriler*

Services of Royal National Institute of Blinds (RNIB) and Recommendations for Turkey

Ramazan BAKIRCI**

Öz

Yazıda, İngiltere'deki Kraliyet Ulusal Körler Enstitüsü (Royal National Institute of Blinds - RNIB)'nün görme engellilere yönelik sunduğu hizmetler anlatılmıştır. Özellikle bir sivil toplum kuruluşunun bu hizmetlerdeki başarısı, (gerek basılı ve gerekse sesli yayınlarda), yazarın İngiltere'ye yaptığı inceleme gezisi çerçevesinde anlatılmış ve Türkiye'de de bu çalışmaların yapılabilmesi için bu doğrultuda öneriler getirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Kullanıcı hizmetleri, Görme engelliler, Kraliyet Ulusal Körler Enstitüsü, Birleşik Krallık, Türkiye

Abstract

The article tells about the library services of the Royal Institute of Blinds. The author emphasizes the details of apparent success of the institution, and forwards reflections and proposals about the Turkish case, in order that similar success can be attained by the services for the blind.

Keywords: User services, Blinds and partially sighted, Royal National Institute of Blinds, United Kingdom, Turkey

Giriş

İngiltere'de yapılan araştırma ve incelemelerde görme engellilere yönelik hizmetlerin (günlük yaşam, eğitim ve kütüphanecilik vb. konularda), çok ileri düzeyde olduğu saptanmış bulunmaktadır.

Kraliyet Ulusal Körler Enstitüsü (Royal National Institute of Blinds-RNIB) özellikle görme engellilere verilen hizmetlerde bir sivil toplum kuruluşu olarak öncülük etmektedir.

*Bu yazı, 2-10 Kasım 2008 tarihleri arasında gerçekleştirdiğim inceleme gezisine dayanılarak hazırlanmıştır.

**Konuşan Kitaplık Bölüm Şefi; Millî Kütüphane Başkanlığı, Bahçelievler, Ankara. (ramazan@mkutop.gov.tr)

Bu nedenle RNIB'de görme engellilere yönelik genel olarak ne tür hizmetler verildiği, özel anlamda da kütüphanecilik hizmetleri konuları bu makalenin içeriğini oluşturmaktadır.

İngiltere'de her gün yaklaşık 100 kişinin çeşitli nedenlerle görme özelliğini kaybettiği yetkililerce ifade edilmektedir. İngiltere genelindeki çok sayıda görme engelliye ulaşabilmek için RNIB çok geniş bir servis ağı oluşturmuştur.

RNIB İngiltere'de en önde gelen yardım kuruluşlarından biri olan kurum, 1936 yılından beri görme engellilere hizmet vermektedir. Görme engelli çocuğun eğitiminden başlayarak, iş yaşamına kadar her türlü yaşamsal planlama bu kurumca yapılmaktadır. Yapılan hizmetlerin temelini ise, görme engellilere yönelik basılı ve sesli yayınlar oluşturmaktadır.

RNIB'in yardım hattı Pazartesisinden, Cumaya kadar her gün 09:00 ile 17:00 saatleri arasında 0845 766-99-99 nolu telefonla hizmet vermektedir. Aynı zamanda www.rnib.org.uk sitesinden de bilgi iletişimi sağlanabilmektedir. Belirtildiğine göre bu siteyi günde yaklaşık yüz bin kişi ziyaret etmektedir.

RNIB'in çalışmaları bütün görme engellileri kapsamakta ve bu kuruluş şu anda yaklaşık iki milyon görme engelliye bilgi, destek ve yönlendirme hizmeti vermektedir. RNIB'de Braille kitapların üretimi ve dağıtımının yapılmasının yanı sıra, konuşan kitapların ve görme engellilerin kullanabileceği kabartma yayınların (haritalar, saatler, beyaz bastonlar gibi) da üretimi ve dağıtımı yapılmaktadır. Ayrıca bilgisayar eğitimi verilmekte, görme engellilerin günlük yaşamlarını kolaylaştıracak hayali ve pratik çözümler üretilmektedir.

RNIB'e Üyelik

Çoğunlukla görme engelli kişiler, aileleri, görme engellilere bakan kişiler ve gönüllüler RNIB'e üye olabilmektedirler. Üyeler, RNIB'in bütün güncel bilgilerinden, ayrıca RNIB'e bağlı diğer organizasyonların bilgilerinden de yararlanabilmekte; üyelere kampanyalarına katılma olanağı sunulmaktadır.

RNIB'in Hizmetleri

RNIB İngiltere'de verdiği hizmetleri, istendiğinde diğer ülkelere de sunmaktadır. Sunulan hizmetlerden bazıları şunlardır:

1. Tüm sanat dallarında yaratılan ürünler, teknolojik olanaklar kullanılarak görmeyenlere sunulmaktadır.
2. Bir araştırma kütüphanesi hizmet vermekte ve RNIB üyesi merkezdeki bütün kitaplardan yararlanma hakkına sahip olunmaktadır.
3. Görsel sunum merkezleri vardır.
4. Çocuk merkezinde çocuklara, ebeveynlerine, profesyonellere destek ve kaynak verilmektedir.
5. Görme engelli kişilere birçok bedelsiz hizmetle birlikte engelli yaşam ücreti adı altında bir para ödenmektedir.

6. Görme engellilere bir takım vergi avantajları da bu kurum tarafından sağlanmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak görme engelliler haklarını öğrenebilsinler diye yaşam hakları servisine yönlendirilmektedirler.
7. Görme engellinin günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmesi amacıyla evde eğitim, bakım hizmetinin yanında yemek yapma, temizlik ve alışveriş ihtiyaçlarının karşılanması da söz konusu olmaktadır.
8. Görme engellilerin yaşamlarından hoşnut kalması amacıyla hobi ve tatil konusunda gerekli destek hizmeti sağlanmakta, hayatta ilgili ustalıklarını artırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır.
9. 1995'te çıkarılan bir kanunla engellilere yapılan her türlü ayrımcılık konusunda hukuki destek verilmektedir.
10. Görme engellilerin günlük yaşamlarında kullanılabilecekleri 800 çeşit ürün bulunmakta ve RNIB mağazalarında satışa sunulmaktadır.
11. Konuşalım ve destek verelim hattı aracılığıyla görme engelliler hem telefondan arkadaş bulabilmekte, hem de merkezden yardım almaktadırlar.
12. Günlük hayatta görme engelinden kaynaklanan sorunlar ve engeller hakkında bu merkezde çözüm üretilmekte ve yol gösterme çalışmaları yapılmaktadır.
13. Görme engelinin düzelme olanağı varsa bunun için Londra'daki göz sağlığı ekibiyle temas kurulmakta ya da var olan görüşün en iyi nasıl kullanılabileceği konusunda eğitim verilmektedir. Göz kliniklerinden ücretsiz yararlanmaları sağlanmaktadır.
14. Kendi başına yaşayamayan, emeklilik yaşını geçmiş kişilerin barındığı üç huzurevi vardır.
15. Görme engellilerin yapmak istediklerini nasıl gerçekleştirebilecekleri konusunda bir danışmanlık servisi bulunmaktadır.
16. Eğitimle ilgili olarak görme engelli öğrencilerin hangi okullara gidebileceği ve ebeveynlerinin onlara nasıl yardım edebileceği konusunda eğitim verilmektedir.
17. Hafta sonları ailelerle birlikte biraraya gelme, tatil planları yapma ve kariyer konusunda danışmanlık yapılmaktadır.
18. Ayrıca Londra'da görme engellilere hizmet veren bir iş ve işçi bulma kurumu bulunmaktadır.
19. RNIB, 3 okul işletmektedir. Sunshine House School 2-11 yaş arası çocuklara eğitim vermekte, aynı zamanda bir Aile Eğitim Merkezi de bulunmaktadır. Childrens Home school 4-19 yaş arası, New College ise akademik olarak 11-19 yaş arası görme engelli öğrencilere eğitim vermektedir. Ayrıca ileri derecede eğitim ve kurs veren iki koleje de sahiptir.

Londra Dışındaki Bazı Merkezler

Kısmî ya da tamamen görmesini kaybetmiş insanlar için iş bulma ve el becerilerini artırıcı kurslar İskoçya, İngiltere ve Galler'in çeşitli kentlerinde hizmet vermektedir. RNIB'den görme engellilere uzman kişilerce ücretsiz olarak danışmanlık hizmetleri sunulmakta, gerektiğinde

her konuda bilgi ve tavsiyeler verilmektedir. Kuzey İrlanda'da da iş bulma, öğrencilere eğitim desteği verme, eğitim grupları oluşturma, teknolojik destek sunma çalışmaları yapılmaktadır. Bunların yanı sıra rehabilitasyon hizmeti ile bir göz kliniği de bulunmaktadır. İskoçya'daki merkezde ise görme engelli gençlere iş bulma ve eğitim konusunda destek verilmekte, görmeyenlerin, kolejlere ve üniversitelere devam etme konusunda da yardım edilmektedir. Görme engelliler için Braille alfabetiyle ve büyük puntolarla yazılmış elektronik formatlarda yayınlar bulunmaktadır. Bütün bunlardan başka görme engellilerin değişik alanlarda karşılaştıkları engellemeler varsa yardım ve eğitim verilebilmektedir. Galler'de de bu alanlarda hizmet sunulmaktadır.

Konuşan Kitaplık Servisi

RNIB'in konuşan kitaplık servisinde 12 bin kitap vardır. Ayrıca çeşitli Asya dillerinde kitaplar da bulunmaktadır. Konuşan kitaplar son dijital teknoloji "DAISY" formatında üretilmiştir. "DAISY" sistemi görme engelliler için bir anlamda kitaplar üzerinde normal gören bir insanın yapabileceği çok şeyi (örneğin bölümler ve sayfalar arasında ileri geri gezilebilir, herhangi bir bölümde kendine ait not alabilmek vb.) mümkün hale getirebilmektedir. Konuşan kitaplık üyeleri bu kitaplardan istedikleri kadar yararlanabilmekte, bu birimine gelme olanağı olmayan üyelere kitaplar posta yoluyla ulaştırılmaktadır. Ayrıca dergi ve gazete alanında da geniş bir arşiv bulunmaktadır. Bu ürünlere posta ya da internet aracılığıyla ulaşılabilmektedir. İsteğe bağlı olarak sesli kitap ya da kabartma baskı kitap da edinilebilmektedir. Video seyretme servisinde ise her karede geçen görüntüleri betimleyen videolar bulunmaktadır. Bunlar kiralama veya satın alma yoluyla üyelere ulaştırılmaktadır.

Müzikle ilgilenenler için "Braille Music" adı altında çalışan bir servis, görme engellilerin konserlere gitmelerini ve istedikleri müzikleri edinmelerini sağlamaktadır.

RNIB'de Braille alfabeti öğrenme kursları sonunda katılımcılara "English Braille" sertifikası verilmektedir. RNIB bünyesinde 70.000'den fazla Braille kitap bulunmakta; ülkedeki diğer Braille kütüphaneleriyle iletişim sağlanmaktadır. Ayrıca, 18 binden fazla kitabı içeren kaset kütüphanesi de RNIB'de yer almaktadır. Bu dermeye her ay yaklaşık 100'den fazla yeni kaset eklenmesine rağmen, dijital kayda geçilmesiyle bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Üretilen kasetler 90'lık formattadır.

Çeviri adı altında çalışmalar da yapılmaktadır. Eldeki formatlarla okunamaması halinde diğer formatlara yani kabartma baskı, kaset veya CD formatına çevirip tekrar sunulmaktadır. Ayrıca müzik parçaları da kabartma olarak yayınlanmaktadır.

Bunların dışında harita ve diyagramları da kabartma ve Braille olarak hizmete sunulmaktadır. Görme engelliler iş merkezi vardır. Bu merkezde görme engelliler için kişisel veya kurumsal web sitesi ve ürün tasarımları yapılmaktadır. Görme engelliler dışında başka engelleri olan kişiler için de eğitim ve kolaylaştırıcı ürünler tasarlanmaktadır.

RNIB çatısı altında bulunan araştırma, hukuk ve yeni teknoloji araştırma grupları, dünya ve İngiltere çapında araştırmalarda bulunarak, görme engelliler için yardım

üretmekte, sanatsal ve tarihsel değerleri toplayıp, geniş bir arşiv şeklinde görme engelli kullanıcıların hizmetine sunmaktadır. Ayrıca kamu bilgi servisi hattı sayesinde de yardımlarda bulunabiliyorlar.

RNIB İçin Gönüllü Olmak

RNIB bünyesinde herhangi bir zamanda ulaşabilecekleri birtakım hizmetlerde çalışabilecek 5000 gönüllü bulunmaktadır. "Eğer kendinize ayıracağınız zamanınız var ise bize katılabilirsiniz" sloganı insanlar gönüllü olarak çalışmaya davet edilmekte ve çeşitli etkinliklerde görev almaktadırlar: Bunlar yerel destekleyiciler bulma, bağış toplama, sokak tanıtımları, spor müsabakalarını destekleme, yerel bölgelerde RNIB organizasyonlarını oluşturma, bilgileri Braille alfabesine dönüştürme, kitap seslendirme, misafirlere kalacak yer olanağı sağlama, alışveriş, sosyal çalışmalar veya bir takım görüşmelere ulaşım olanağı sunma, görme engelli yaşlıları ziyaret ederek iletişim kurma, "Konuşalım Destek Verelim Servisi"nde yer alma ve benzeri diğer çalışmalarda görev alma gibi.

Katalog

RNIB'de görme engelliler için üretilmiş saat, tartı, takvim, dijital cihazlar vb. 800'den fazla ürünün yer aldığı katalog bulunmaktadır. Bir diğer katalog ise RNIB bünyesindeki ses, Braille, büyük puntolu ve CD kitapları kapsamaktadır. İsteyenlerin telefon ederek ücretsiz alabileceği bu kataloglarda kitapların tanıtımları ve ulaşım bilgileri de yer almaktadır. Ayrıca bu kataloglar çeşitli Asya dillerinde de hazırlanmaktadır. RNIB'in bazı yayınlarından örnek vermek gerekirse, "Kendinize Dikkat Edin" adlı eserde, görmenin geri kalan kısmının nasıl korunabileceği konusunda yardımcı bilgiler verilmekte; görme engelli ya da az gören birisinin kayıt altına girmesinin bir takım avantajları olduğu anlatılmakta, bu konuda bilgilendirici başka yayınların da olduğu ifade edilmektedir. Görme engelli çocuklara sahip ailelerin ilk zamanlarda neler yapması gerektiğini anlatan bilgilendirici ve eğitici yayınlar da bulunmaktadır. Ayrıca "Home Video" adlı katalogta görme engelliler için seslendirilmiş videoların listesi sunulmaktadır.

Sonuç

Son yıllarda etkileşimli çoklu ortamı kapsayan yeni kütüphanecilik hizmetleri ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler, görme engellilerin yaşamlarını oldukça kolaylaştırmıştır. Bu kapsamda İngiltere'de görme engelliler için kütüphanecilik hizmetleri geleneksel olarak 4 tür yayınlara verilmektedir. Bunlar Braille kitaplar, ses, CD-kaset kitaplar, elektronik kitaplar ve kısmi görebilenler için büyük puntoyla basılmış kitaplardır.

Gelişen teknolojiye paralel olarak; görme engellilerin bilgisayar kullanabilmeleri için bilgisayar ekranını seslendiren, büyüten ve kabartmaya çeviren çeşitli yazılım ve donanım ürünleri, görmeyenlerin kullanabileceği şekilde geliştirilmiş optik karakter tanıma programları, sesli materyali veya tarayıcı aracılığıyla bilgisayar ortamına atılan metinleri Braille harfe ve sesli ortama çeviren araçlar, az görenlerin okuyabilmeleri için metin veya resim büyüten ekranlar gibi çok çeşitli ürünler RNIB'de bulunmaktadır.

İngiltere'deki kütüphanelerin yaklaşık %50'sinde görme engelliler bölümü vardır. Öte yandan dünyada son sistem olarak kabul edilen Daisy sistemi, Avrupa ülkelerinden başka, birçok Afrika ülkesinde de kullanılmaktadır. Bu çerçevede Londra Camden'da beş, Peterborough'da yedi adet Daisy sistemine uygun kitap seslendirme stüdyoları bulunmaktadır.

Yaklaşık yirmi bin sesli kitap, yetmiş bin Braille kitap koleksiyonları vardır. Bu sesli kitaplar, Daisy sistemine göre üretilmektedir ve BBC ile işbirliği yapılmakta, bu kapsamda BBC her ay düzenli olarak, profesyonel sunucularına okuttuğu sesli kitapları RNIB'e göndermektedir.

Üretilen sesli kitaplar belli bir üyelik aidatı karşılığında verilmektedir. Üyelik aidatını ödeyemeyecek durumda olan görme engelli kişilerin aidatı yaşadıkları bölgenin yerel yönetimleri tarafından ödenmektedir.

RNIB bünyesinde çalışan dört yüz personelin % 40'ını görme engelliler oluşturmaktadır. Kitap seslendirme stüdyolarında ise on beş teknik personel çalışmaktadır.

Öneriler

Ülkemizde de RNIB örnek alınarak önerilen bazı uygulamalar gerçekleştirilebilirse, görme engelli kullanıcılarımızın oluşturulacak konuşan kitaplık hizmetlerinden daha verimli ve etkin yararlanabilmeleri mümkün olabilecektir:

1. Konuşan kitaplıklarda dijital ortama geçilmesi ile birlikte, kasetlerin CD ortamına aktarılması tamamlanmış bulunmaktadır. Bu kapsamda son teknoloji olan DAISY sistemine geçilmesi, görmeyenlerin, kitaplardan daha iyi yararlanmasını sağlayacaktır. Ancak bu sistemle üretilmiş kitapları okumak için özel bir cihazın gerekliliği kullanıcılar açısından dezavantaj oluşturmaktadır. DAISY çaralarının maliyetinin yüksek olması nedeniyle görme engelli bir kullanıcının satın almakta zorlanabileceği ve mutlaka devlet desteğine gereksinim duyacağı söylenebilir. Bu olanak sağlanırsa görme engelli bir kullanıcı, kitap okuma açısından gören akranlarıyla eşit düzeye gelebilecektir.
2. Dijital kayıt stüdyolarında uzman ve nitelikli teknik personelin görevlendirilmesi büyük gelişme sağlayacaktır. Bu stüdyolardaki rutin kayıt işlemlerinin bu konuda yetkin seslendirme sanatçıları tarafından yapılması yararlı olabilir. Gönüllü okuyucuların, bu çalışmaya katkıları süreklilik göstermemektedir. Dolayısıyla uzman kişilerin bu konudaki katılımları, özellikle eğitime (ders kitapları, test kitapları vb.) yönelik kitapların okunmasında süreklilik ve güncellik sağlanmasında yardımcı olacaktır.
3. Konuşan kitaplık dermesindeki kaynakların web üzerinden dinlenebilmesi ve okunabilmesi olanaklarını yaratılabilmesi için, dijital web kütüphaneciliği hizmetlerinin daha kapsamlı planlanması gerekmektedir. Ayrıca görme engellilere ulaşılması, adreslerinin alınması ve hizmetin sunulduğu web sitesine üye olmaları daha sonra adreslerine CD ve Braille kitap gönderme olanaklarının sağlanması işlemleri gerçekleştirilmelidir.

4. Milli Kütüphane Başkanlığı, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, Devlet Tiyatroları, TRT gibi kurumlarla işbirliği yapılarak sahip oldukları sesli kitaplar ve ders kitapları konuşan kitaplıklara kazandırılmalıdır. Ayrıca, Devlet Tiyatroları başta olmak üzere, üniversitelerin tiyatro ve iletişim fakülteleri ile özel tiyatro ve seslendirme kurum ve kuruluşlarının da dijital kayıt işlerine katkı sağlaması yöntemleri düşünülmelidir. Bununla birlikte görsel medya ve RTÜK ile işbirliği yapılarak sesli dijital kütüphane hizmetlerine ilişkin duyurular yayınlatılmalıdır.
5. RNIB'de gönüllü okuyucular büyük bir hassasiyetle seçilmelidir. Yurtdışındaki gönüllülük anlayışları Türkiye'de uygulanan yöntemlerden daha farklıdır ve gönüllülerin genellikle yemek, yol vb. ihtiyaçları bir fondan karşılanmakta, böylelikle gönüllü seçiminde daha dikkatli davranılabilmektedir. Gönüllü okuyucuların sayısını ve kalitesini artırmak, daha çok okuyucu bulabilmek için özendirici çalışmaların yanı sıra, çeşitli yayın organları aracılığıyla belli aralıklarla sürekli ve düzenli bir şekilde duyurular yapılmalı, dikkat çeken yerlere ilanlar asılmalıdır.
6. Diğer kullanıcılar için düzenlenen, kitap grupları, seminerler, şiir okuma günleri gibi kültürel ve eğitsel çalışmalar konuşan kitaplıklar aracılığıyla görme engelli kullanıcılar için de düzenlenmelidir. Bu tip programlar görme engellilerin sosyalleşmeleri için yararlı olacaktır.
7. Bilindiği üzere "Kamu Binaları, Kamuya Açık Alanlar ve Toplu Taşıma Araçlarının Özürlülerin Kullanımına Uygun Duruma Getirilmesi ile İlgili 2006/18 Sayılı Başbakanlık Genelgesi" yayınlanmıştı. Bu kapsamda RNIB'deki çalışmalar da göz önüne alındığında bina ve çevresindeki yapılarla ilgili bir düzenleme yapma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, konuşan kitaplıkların bulunduğu kütüphanelerin çevresinde ve içinde görme engellilere ve az görenlere yönelik yardım edici yollar, işaretler, kabartma bina planı, her türlü ulaşım konusunda rehber oluşturmak ve bu hizmet ile ilgili tanıtım filmi ve tanıtım broşürleri hazırlanmak yararlı olacağı gibi, diğer kamu kurum ve kuruluşları için de bir örnek oluşturacaktır.
8. Bu hizmetlerin daha etkin ve verimli bir şekilde planlanması, daha nitelikli personel ile sağlıklı bir hizmet zemini oluşturabilmek için konuşan kitaplık birimlerinin, idarenin koordinasyonunda mutlaka ayrı bir birim olarak değerlendirilmesi çalışmalarının hızlandırılmasını sağlayabilir. Bu çalışmaların bir proje halinde yapılması durumunda, finansmanı için Avrupa Birliği fonlarından faydalanmak mümkün olabilir.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan hususlar ışığında ve Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin istenen seviyelere ulaşmadığı dikkate alındığında, görme engellilere yönelik çağdaş kütüphanecilik hizmetlerinin verilebilmesi ve "yerinde (evinde) hizmet" anlayışının uygulanması devlet desteği ile mümkündür. Bu nedenle bu çalışmaların bir kurumun (örneğin Milli Kütüphane Başkanlığı) koordinasyonu ve desteği ile yapılmasının büyük yararları olabilecektir.

